

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตามทัศนคติและความคาดหวังของสตรี ตลอดจนศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามความคาดหวังของสตรี โดยทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ
2. แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีความคาดหวัง
3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
4. แนวคิดเกี่ยวกับฐานอำนาจ
5. แนวคิดเกี่ยวกับสตรีกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม

6. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
7. แนวคิดเครือข่ายทางสังคม
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ

ความหมายของทัศนคติ

จากการศึกษาการให้ความหมายของทัศนคติ จากหนังสือจิตวิทยาการศึกษา (สุรางค์ โส้วตระกูล, 2537) พบว่า มีนักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายของทัศนคติไว้คล้ายกันดังนี้

Allport ได้ให้ความหมายเกี่ยวข้องกับทัศนคติว่า ทัศนคติ คือ สภาวะทางจิตใจและสภาวะทางประสาทที่เกี่ยวกับความพร้อมซึ่งเกิดขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์เป็นตัวนำที่มีอิทธิพลเหนือการตอบสนองของแต่ละบุคคลที่มีต่อวัตถุและสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์

Back กล่าวว่า ทัศนคติ คือความโน้มเอียงที่มีต่อผู้คนความคิด วัตถุและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบของความรู้สึกความชอบใจ หรืออารมณ์ และพฤติกรรม

Beklin และ Skydell กล่าวว่า ทักษะคือ แนวโน้มที่บุคคลจะตอบสนองในทางที่เป็นความพอใจ ไม่พอใจต่อบุคคล เหตุการณ์ และสิ่งต่างๆ อย่างสม่ำเสมอและคงที่

Corsini กล่าวว่า ทักษะคือสิ่งที่เกิดขึ้นจากมโนสำนึกโดยไม่สามารถที่จะเห็นได้ และตอบสนองออกมาในลักษณะของการประเมินค่าทั้งในทางบวกและลบต่อปัจจัยต่างๆ

Freedman ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับทักษะคือ ทักษะ หมายถึง ระบบที่มีลักษณะมั่นคงอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบด้านความรู้ ความเข้าใจ องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก และองค์ประกอบทางด้านแนวโน้มเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำ

Ralph เห็นว่าความหมายของทักษะนั้นโดยสามัญสำนึกถือว่า ทักษะคือภาวะทางจิตหน่วยหนึ่งซึ่งถือเป็นพฤติกรรมประเภทหนึ่งในกรณีที่ไม่มียุติพลจากทักษะนั้น ๆ ประกอบด้วยบุคคลนั้นอยู่ในเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับทักษะนั้นแล้วก็จะสามารถคาดพฤติกรรมได้ เพราะว่าพฤติกรรมเป็นผลมาจากทักษะ

Thurstone ได้กล่าวถึงทักษะนั้นว่า ทักษะเป็นระดับของความมากน้อยของความรู้สึกทั้งด้านบวกและด้านลบที่มีต่อสิ่งหนึ่งซึ่งอาจเป็นอะไรก็ได้หลายอย่าง เป็นต้นว่า สิ่งของ บุคคล บท ความ องค์การ ความคิด ฯลฯ ความรู้สึกเหล่านี้ผู้รู้สึกสามารถบอกความแตกต่างว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

โสภา ชูพิกุลชัย (อ้างในอคอุลย์ เทพิกัน, 2544, หน้า 8) ได้กล่าวถึง ทักษะเป็นการรวบรวมความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความคิดเห็นและความจริง รวมทั้งความรู้สึกของเราซึ่งเราเรียกเป็นการประเมินค่า ทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งทั้งหมดจะเกี่ยวพันกัน และจะบรรยายให้ทราบถึงจุดแกนกลางของวัตถุต่างๆ ความรู้ และความรู้สึกเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้น

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าทักษะเป็นความสัมพันธ์ที่คาบเกี่ยวกับความรู้สึก และความเชื่อหรือการรับรู้ของบุคคลกับแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมได้ตอบในทางใดทางหนึ่งต่อเป้าหมายทักษะ

องค์ประกอบของทักษะ

การที่บุคคลจะมีทักษะต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะต้องมียุติประกอบเป็นขั้นตอน ซึ่งองค์ประกอบของทักษะจะมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบเกี่ยวกับความรู้ (Cognitive Component)
2. องค์ประกอบเกี่ยวกับความรู้สึก (Affective Component)
3. องค์ประกอบทางการกระทำ (Behavioral Component)

การเกิดทัศนคติ

ทัศนคตินั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยส่วนใหญ่แล้วว่า เกิดจากการเรียนรู้ แต่อย่างไรก็ตาม สาเหตุสำคัญที่ทำให้บุคคลมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มี 4 ประการ คือ

1. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง(Specific Experiences)
2. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น(Communication from others)
3. รูปแบบ(Models)
4. องค์ประกอบของสถาบัน(Institutional Factors)

ปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติ มีดังนี้

1. วัฒนธรรม (Culture) วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อชีวิตทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย วัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปในแต่ละชาติ ซึ่งจะเริ่มจากครอบครัว โรงเรียน วัด สถาบันอื่นในสังคม วิทยุ โทรทัศน์ สื่อมวลชนต่างๆ มีอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติทั้งสิ้น ครอบครัว (Family) ครอบครัวจะเป็นแหล่งที่มีอิทธิพลสูงต่อเด็กในการเรียนรู้โดยนับได้ว่าเป็นการเริ่มพัฒนาค่านิยม ความเชื่อ และความรู้สึกก็นึกคิด ซึ่งมีพ่อแม่เป็นหลัก

2. กลุ่มต่างๆ (Groups) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใกล้ชิดกับบุคคล อันได้แก่

2.1 กลุ่มเพื่อน (Social Group) กลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมากต่อการพัฒนาทัศนคติของเด็ก ทั้งนี้เพราะเด็กต้องการได้รับการยอมรับจากเพื่อน ต้องการคำแนะนำต่างๆ โดยเฉพาะในระยะวัยรุ่น

2.2 กลุ่มอ้างอิง (Reference Group) เป็นอิทธิพลทางหนึ่งในการสร้างทัศนคติบุคคล โดยจะผ่านกลุ่มอ้างอิงต่างๆไปตามวัย เช่น ในวัยทำงาน ก็อาจเป็นกลุ่มบุคคลที่ทำงานด้วยกัน หรือกลุ่มที่มีความสนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน

4. บุคลิกภาพ (Personality) ลักษณะบุคลิกภาพมีความสัมพันธ์ หรือมีอิทธิพลต่อทัศนคติของบุคคลมากเหมือนกัน นั่นคือ พวกที่ชอบสังคม (Extrovert) พวกเกลียดสังคม (Introvert) พวกชอบเด่น (Dominance) หรือพวกอ่อนน้อม (Submissive) จะมีทัศนคติไม่เหมือนกัน และมีผู้ศึกษาค้นพบว่า พวกหัวสมัยใหม่ หรือพวกหัวรุนแรงส่วนใหญ่มักจะมีบุคลิกภาพทางสังคม และชอบแสดงตัว)

การวัดทัศนคติ

การวัดทัศนคตินั้นไม่ใช่จะสามารถสังเกตได้โดยตรง แต่วัดได้ในทางอ้อม เพราะทัศนคติเป็นภาวะเชิงสันนิษฐานที่ต้องอนุมาน เพื่อจะทำการอนุมานเกี่ยวกับทัศนคติ ซึ่งนักจิตวิทยาได้พัฒนาวิธีการขึ้นมากมายหลายวิธี (โยธิน ศันสนยุทธ และ คณะ, 2533 , หน้า 38) ซึ่งวิธีการวัดทัศนคติที่มีการใช้บ่อย ๆ มี 2 วิธี คือ

1. วิธีการสัมภาษณ์(Interview)
2. วิธีใช้แบบสอบถาม(Questionnaire)

สำหรับการศึกษานี้ ผู้ศึกษาเชื่อว่าทัศนคติของสตรีซึ่งเป็นความรู้สึกความเชื่อหรือการรับรู้ของสตรีอาจมีความสัมพันธ์กับแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมได้ตอบ หรือทำให้สตรีแสดงบทบาทในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีความคาดหวัง

ความคาดหวัง เป็นตัวแปรหนึ่งทางด้านจิตวิทยา ที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ในการแสดงการกระทำใด ๆ จากการศึกษา พบว่า มีผู้ให้ความหมายหรือคำจำกัดความเกี่ยวกับความคาดหวังไว้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์วงศ์ (2530) ให้คำจำกัดความคำว่าความคาดหวังไว้ว่า เป็นความรู้สึกของบุคคลต่อตนเองอย่างหนึ่งว่า ตนเองควรจะประพฤติปฏิบัติอย่างไร ในสถานการณ์ต่าง ๆ หรือต่องานที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ ความคิดดังกล่าว รวมไปถึงการคิดถึงบุคคลอื่นด้วย

สุนี ธีภากร (2524) ให้ความหมายความคาดหวังไว้ว่า เป็นการทำนายเหตุการณ์ว่ามีจะมีสิ่งใดเกิดขึ้น และการคาดหวังจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อนั้นเป็นสิ่งที่เคยมีประสบการณ์เดิมมาก่อน

สมยศ นาวิการ (2538) ให้ความหมายความคาดหวังว่า เป็นความน่าจะเป็นที่ถูกรับรู้ของการตอบสนองความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ของบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ในอดีต เนื่องจากประสบการณ์ในอดีตมีผลกระทบต่อพฤติกรรมเป็นอย่างมาก

สิทธิโชค วรานุสันติกุล (2530) กล่าวว่า ความคาดหวังเป็นความเชื่อ ความคิด ความคาดหวัง หรือเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตสำนึกของบุคคลที่มีต่อผลงานหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ในอนาคตซึ่งอาจเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีก็ได้

จากคำจำกัดความดังกล่าว พบสรุปได้ว่า ความคาดหวังเป็นสิ่งที่บุคคลคาดการณ์ให้เกิดขึ้น หรือเป็นการคาดคะเนถึงสิ่งที่จะได้รับตอบแทนตามที่มุ่งหวัง อย่างไรก็ตาม ความคาดหวังจะเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการได้รับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นผลจากการคิดอย่างมีเหตุผลในแนวทางที่น่าจะเป็นไปได้ และความคาดหวังของบุคคลยังส่งผลต่อการกระทำของเขาด้วย

ส่วนผลของความคาดหวังที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์นั้น David and Edward (1977) (อ้างใน ชนัญญา มหาพรหม, 2537, หน้า 6) อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลของความคาดหวังที่มีต่อพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. พฤติกรรมของมนุษย์จะถูกกำหนดขึ้น โดยแรงกดดันภายในตัวเอง และผลักดันจากสภาพแวดล้อม ทำให้บุคคลจะมีความต้องการและความคาดหวังแตกต่างกัน

2. บุคคลจะทำการตัดสินใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของแต่ละบุคคลภายในองค์การขึ้นอยู่กับความต้องการและความคาดหวังที่แตกต่างกัน

3. บุคคลจะมีความคาดหวัง มีความต้องการและเป้าหมายแตกต่างกัน ทำให้บุคคลต่าง ๆ จะมีความพึงพอใจในผลลัพธ์แตกต่างกัน

4. บุคคลจะตัดสินใจเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เป็นทางเลือก โดยอยู่บนพื้นฐานของความคาดหวังแต่ละบุคคล ว่าพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการมากน้อยเพียงใด

นอกจากนี้ Vroom (1964) (อ้างใน สุชา จันทรเฒ, 2535) เสนอว่าความคาดหวังเป็นแรงกระตุ้นจูงใจให้บุคคลทำงานจนบรรลุเป้าหมาย (Expectancy Theory of Motivation) ที่รู้จักกันแพร่หลาย ซึ่งทฤษฎีความคาดหวังของ Vroom อยู่บนรากฐานแห่งแนวคิด 3 แนวคิด คือ

1. แนวคิดที่ว่า คนย่อมมีพลังปรารถนาที่มีสภาพเป็นเป้าหมายส่วนตัวที่แท้จริงของเขา ซึ่งเขาต่างคาดหวังจะให้เป้าหมายส่วนตัวดังกล่าวสัมฤทธิ์ผลในขั้นสุด (Valence Concepts)

2. แนวคิดที่ว่า เป้าหมายส่วนตัวที่คนหวังจะให้สัมฤทธิ์ผลได้โดยพยายามปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จผลตามเป้าหมายขององค์การเป็นอุปกรณ์ (Instrumentality Concepts)

3. แนวคิดที่ว่า การที่คนพยายามปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การเพื่อให้เป็นอุปกรณ์นำสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายส่วนตัวนั้น คนย่อมมีความคาดหวังเป็นแรงกระตุ้นจูงใจให้ความพยายามปฏิบัติงานอย่างเต็มพลังความสามารถของเขา (Expectancy Concepts)

นอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้ว Vroom ได้เสนอยังมีสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับแนวคิดรากฐานดังกล่าวอีก 3 สิ่ง คือ

1. ความพยายามในการปฏิบัติงาน อันมีแนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวังเป็นแรงกระตุ้นให้เกิด (Effort)

2. เป้าหมายขององค์การ หรืออาจมองในแง่ที่เป็นผลของความพยายามในการปฏิบัติงาน มักเรียกกันว่า ผลงานขั้นต้น (First-Level Outcome)

3. เป้าหมายส่วนตัวที่แท้จริงของคนหรืออาจมองในแง่ที่เป็นผลที่แท้จริงที่เขาต้องการ หลังจากผลงานขั้นต้นบรรลุผลสำเร็จ มักเรียกกันว่า ผลงานขั้นรอง (Second-Level Outcome) หรือบางท่านเรียกว่าผลงานขั้นสุด (End Outcome)

ขั้นตอนการกระตุ้นใจตามทฤษฎีของ Vroom มีวิธีการดำเนินการ 3 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. ดำเนินการเพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ผลงานชั้นรองมีความสำคัญให้แก่เขาอย่างมาก ทั้งนี้ เพื่อให้เขาตั้งพลังปรารถนาที่จะให้ผลงานชั้นรองของเขาสัมฤทธิ์ผล
2. ดำเนินการเพื่อให้เห็นเข้าใจว่า การปฏิบัติงานให้บรรลุความสำเร็จในผลงานชั้นต้นจะยังผลเป็นอุปสรรคให้เขาสัมฤทธิ์ผลในผลงานชั้นรองได้ตามปรารถนา
3. ดำเนินการเพื่อให้เห็นเข้าใจว่า ความพยายามตามขนาดที่เขาคาดหวัง จะยังผลให้เขาบรรลุความสำเร็จในผลงานชั้นต้นได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เขาให้ความคาดหวังเป็นแรงกระตุ้นใจให้เขาใช้ความพยายามปฏิบัติงานอย่างเต็มพลังความสามารถที่สุด

ส่วนการวัดความคาดหวังนั้น ทำได้โดยการวัดความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่งว่าควรจะมี ควรจะเป็น หรือควรเกิดขึ้น เนื่องจากความคาดหวังเป็นสถานะทางจิตอย่างหนึ่งของบุคคลเป็นความรู้สึกนึกคิดหรือความคิดเห็นเกี่ยวกับการคาดคะเนหรือคาดการณ์ล่วงหน้าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ว่าควรจะมี ควรจะเป็น หรืออาจเกิดขึ้นตามความจำเป็น ความเหมาะสมต่อสถานการณ์หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง (อัญชติ เศรษฐเสถียร, 2540, หน้า 48-49)

สำหรับการศึกษาถึงความคาดหวังของสตรีต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เขตเทศบาลนครลำปางในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวทฤษฎีของ Vroom เป็นแบบแผนตามหลักการทฤษฎีที่ว่าคนเราย่อมมีเป้าหมายที่แท้จริงของตนเองและต้องการทำให้เป้าหมายนั้นสัมฤทธิ์ผล ซึ่งการที่จะทำให้เป้าหมายส่วนตัวสัมฤทธิ์ผลได้นั้น ก็ต้องทำงานที่ตนเองรับมาให้สำเร็จก่อนเพื่อใช้เป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมายที่ชุมชนต้องการ คือ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

บทบาทและสถานภาพ มักถูกกล่าวอ้างอิงพร้อมกันเสมอ จากการศึกษา พบว่า มีผู้ให้ความหมายของคำว่าบทบาท และสถานภาพ ดังนี้

โสภา ชูพิกุลชัย (2522) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ ซึ่งสมาชิกอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขากระทำภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะและหน้าที่ของบุคคลเป็นมาตรฐาน

สำหรับความหมายของบทบาท โดย สุพัตรา สุภาพ (2519) กล่าวว่า บทบาทคือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อ บทบาท คือ ต้องเลี้ยงดู มีตำแหน่งเป็นครู บทบาท คือ สั่งสอนอบรมนักเรียน

ประพันธ์ สุทธาวาส และ อุดม ลำอังก์กุล (2525) กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคมเป็นสิ่งกำหนดความแตกต่างของบุคคลแต่ละคน เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดของบุคคลที่มีอยู่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น สถานภาพนี้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. สถานภาพโดยกำเนิด (ascribed status) เป็นสถานภาพที่ติดตัวมาโดยสังคมเป็นผู้กำหนด หรือเป็นเรื่องของการที่บุคคลได้รับสถานภาพมาโดยเงื่อนไขทางชีววิทยา เช่น สถานภาพทางวงศ์สาณญาติ อายุ เชื้อชาติ และสังคมเป็นต้น

2. สถานภาพโดยผลการกระทำ (achieved status) เป็นสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถมีหลายลักษณะ เช่น สถานภาพทางสมรส ทางการเมือง ทางการศึกษาและทางอาชีพ เป็นต้น

ในสังคมที่ประกอบไปด้วยกลุ่มคนใหม่ ๆ หลายกลุ่มย่อมมีชีวิตความเป็นอยู่ มีการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (Social interaction) ของบุคคลซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องการปฏิสัมพันธ์กันในสถานภาพต่าง ๆ โดยสังคมเป็นผู้กำหนดให้ ตามลักษณะ โครงสร้างทางสังคม แต่ละสังคมกำหนดความสำคัญของสถานภาพต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ดังนั้น บุคคลคนเดียวอาจมีหลายสถานภาพ เช่น เป็นพ่อ และขณะเดียวกันก็เป็นครู หรือสถานภาพบางอย่างเลื่อนสถานภาพต่อเนื่องได้ เช่น เป็นร้อยตรี ร้อยโท สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ หรือสถานภาพบางอย่างอาจเสียไปได้ เช่น ตอนเกิดมีสถานภาพติดตัวมา พอโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่มีสถานภาพที่สร้างขึ้นเอง พอถึงวัยชราสถานภาพทางการกระทำก็ค่อย ๆ หดหายไป เหลือแต่สถานภาพที่ติดตัวมา

ส่วน Deutsch, M, Krauss and E.M. (1965, อ้างในประพันธ์ สุทธาวาส และคณะ, 2525) กล่าวว่า บทบาทเป็นสิ่งที่เรารู้สึกได้ สังเกตเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเราพิจารณาบทบาทได้ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. prescribed role เป็นบทบาทที่ถูกกำหนด เกิดจากความคาดหวังของตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น บทบาทของตนเองในขณะที่เป็นวิทยากร เป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น

2. subjective role เป็นบทบาทที่ตนเองรับรู้จากตำแหน่งของตนในลักษณะที่มีการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น บทบาทเป็นพ่อ บทบาทเป็นผู้นำ เป็นต้น

3. enacted role เป็นบทบาทที่บ่งบอกพฤติกรรมภายนอกที่แน่นอนของบุคคล ตามกฎที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น เช่น บทบาทของเพศหญิงต้องทำอะไร ในสภาพที่เป็นแม่บ้าน

พอสรุปได้ว่า จากการศึกษาความหมายของบทบาทเบื้องต้น พอสรุปได้ว่า บทบาท มีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพ กล่าวคือ เป็นสิ่งที่ระบุสิ่งที่บุคคลเป็นอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตาม บทบาทและสถานภาพมีความแตกต่างกันในเรื่องการถูกกำหนดโดยสังคมหรือการถูกกำหนดโดยตัวบุคคลเอง เนื่องจากบทบาทเป็นการกำหนดจากความคาดหวังของตนเอง เป็นการรับรู้ของตนเองจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และบทบาทยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงพฤติกรรมภายนอกของบุคคลตามกฎหมายที่สังคมสร้างขึ้น ส่วนสถานภาพจะถูกกำหนดโดยสังคมเท่านั้น

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2535 ,หน้า 117-118) กล่าวถึงบทบาทของสตรีว่า ในโลกที่ 3 ผู้หญิงมีบทบาท 3 ประการด้วยกัน คือ

1. บทบาทเรื่องการเอาชีวิตรอดของตนเองและครอบครัวงานที่ผู้หญิงทำเป็นหลักคือ การเป็นผู้หาอาหาร นอกจากทำงานในไร่นาแล้ว ผู้หญิงยังเข้าป่าเพื่อหาอาหาร จับสัตว์ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ที่บ้านอีกด้วย

2. บทบาทในการทำงานบ้าน หมายถึง งานทุกอย่างภายในบ้าน ตั้งแต่การหาน้ำกิน น้ำใช้เพื่อการทำมาหาเลี้ยงชีพ บ้านเรือน หาเชื้อเพลิงมาหุงต้ม ดูแลบุตรหลาน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ สติปัญญาและสังคมทั้งในยามปกติและยามป่วยไข้

3. บทบาทในการเสริมรายได้ เมื่อครอบครัวเกิดความต้องการ นอกจากผู้หญิงจะทำงานในไร่นาและในบ้านแล้ว โดยที่ผู้หญิงทำหน้าที่เป็น แม่ค้ารายย่อย เก็บของป่า หาปลา หรือเก็บผักจากสวนไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาด

บทบาททั้ง 3 ประการทำให้ผู้หญิงสั่งสมองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างถูกต้อง และอย่างยั่งยืนยาวนานพร้อมกันนั้น ผู้หญิงก็ยังเป็นผลึกแห่งทัศนคติที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

จากบทบาทสำคัญของสตรีดังกล่าว การเพิ่มบทบาทและพัฒนาศักยภาพของสตรี จึงได้ กำหนดไว้ในแผนพัฒนาสตรีระยะยาว พ.ศ. 2525-2544 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2524) เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาสตรีและกลุ่มสตรี โดยเน้น บทบาทของสตรีในหลาย ๆ ด้าน มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ

1. ให้สตรีมีสิทธิและความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับบริการต่าง ๆ และมีผลต่อการ พัฒนาตนเอง ยกกระดับคุณภาพชีวิตและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เท่าเทียมกันระหว่างเพศ สตรีด้วยกันเอง

2. ให้สตรีมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ สามารถดำเนินชีวิตตนเองและครอบครัว รวมทั้งมีบทบาทสร้างสรรค์ชุมชน สังคมทั้งประเทศ

3. ให้สตรีรับความคุ้มครองทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
4. ให้สตรีมีส่วนร่วมในการกำหนดค่านิยมและวิถีชีวิตของตนเอง

นโยบายหลักของแผนดังกล่าว คือ มุ่งเน้น ให้สตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกด้าน และยังสามารถกำหนดในแผนงานย่อย ได้แก่ แผนงานพัฒนาสุขภาพกายและจิต โภชนาการและสิ่งแวดล้อม ว่า จัดให้สตรีมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยให้สตรีกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน รวมถึงกลุ่มบริหาร ได้เข้าใจสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับผลผลิตและอาชีพ เพื่อให้รู้จักป้องกัน และแก้ไขปัญหา รวมทั้งมีพฤติกรรมที่จะคุ้มครอง พิทักษ์ พัฒนาสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับฐานอำนาจ

อำนาจ เป็นแรงผลักดันอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากความรู้สึกหรือความสามารถที่รับการยอมรับบุคลิกภาพและตำแหน่งของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (พิมลจรรย์ นามวิวัฒน์ และกิตติ วิฆานกุล, 2534) หรืออีกทัศนะหนึ่ง อำนาจเป็นความสามารถของบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่ม ที่นำหรือมีอิทธิพลให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มเชื่อและปฏิบัติตาม (กมล รักสวน, 2532)

ทฤษฎีเกี่ยวกับฐานอำนาจทั้ง 5 ของ French and Raven (อ้างใน นพดล เจนอักษร, 2538) ได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาเรื่องอำนาจไว้โดยพิจารณาที่อิทธิพลซึ่งเกิดแก่บุคคลโดยการกระทำของผู้ใช้อำนาจ การมีอิทธิพลของผู้ใช้อำนาจ ย่อมทำให้เกิดผลได้ 2 กรณี คือ 1) การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามทิศทางที่ผู้ใช้อำนาจประสงค์ 2) การต่อต้านอิทธิพลที่ผู้ใช้อำนาจต้องการ อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นทั้งสองประการนี้จะต้องเป็นผลที่เกิดขึ้นโดยอิทธิพลของผู้ใช้อำนาจโดยตรงเท่านั้น ซึ่งได้ทำการจำแนกฐานอำนาจไว้ 5 ฐานอำนาจ คือ

1. ฐานอำนาจจากการให้รางวัล (Reward Power) เกิดจากความสามารถของผู้บริหารที่จะให้รางวัลแก่ผู้อื่นที่ยอมปฏิบัติตาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อำนาจให้คุณ
2. ฐานอำนาจจากการบังคับหรือลงโทษ (Coercive Power) เกิดจากความสามารถของผู้บริหารที่สามารถทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม เพื่อหลีกเลี่ยงการที่ถูกลงโทษโดยอำนาจซึ่งเขามีอยู่ ความเข้มอำนาจการบังคับหรือการลงโทษที่มากขึ้น เมื่อบุคคลรู้ว่าผู้ใช้อำนาจมีอำนาจที่จะบังคับหรือลงโทษได้จริงและโดยตรง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อำนาจให้โทษ
3. ฐานอำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) เกิดจากค่านิยมภายในบุคคลที่สังคมยอมรับว่าผู้ใช้อำนาจมีสิทธิหรืออำนาจอันชอบธรรมที่มีอิทธิพลเหนือตน เรียกว่าอำนาจหน้า

ที่ (Authority) แต่ในบางกรณีอำนาจจากฐานอำนาจนี้อาจไม่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งก็ได้ หากเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และการยอมรับที่บุคคลนั้นมีต่อผู้ใช้อำนาจนั้นโดยตรง

4. ฐานอำนาจจากการอ้างอิง (Reference Power) เกิดจากคุณลักษณะของผู้ใช้อำนาจที่เป็นที่ชื่นชมของบุคคลจนประสงค์ที่จะมีลักษณะเช่นนั้นบ้าง ความเข้มของอำนาจอ้างอิงจะมากยิ่งขึ้นตามความชื่นชมหรือความอยากเป็นเหมือนผู้ใช้อำนาจของบุคคลนั้นที่เพิ่มมากขึ้น

5. ฐานอำนาจที่เกิดจากความเชี่ยวชาญ (Expert Power) เกิดจากผู้บริหารที่มีความเชี่ยวชาญ มีทักษะและความรู้ที่เป็นที่ยอมรับนับถือกัน โดยทั่วไป ฐานอำนาจเช่นนี้ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชายอมทำตามเพราะเชื่อว่าผู้บริหารมีความรู้ความสามารถเหนือตน

นอกเหนือจากนี้ Yukul and Falbe (อ้างใน สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2544, หน้า 60) ยังจัดให้ฐานอำนาจจากการให้รางวัลและการบังคับหรือลงโทษ เป็นฐานอำนาจโดยตำแหน่ง ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่สูงกว่า จึงจะมีการใช้ฐานอำนาจ 2 ประเภทนี้ ในขณะที่ฐานอำนาจจากการอ้างอิง และฐานอำนาจที่เกิดจากความเชี่ยวชาญ จัดเป็นฐานอำนาจจากบุคคล ซึ่งหมายความว่าบุคคลทุกคน โดยไม่จำกัดเฉพาะผู้มีตำแหน่งเท่านั้น ที่จะมีการใช้ฐานอำนาจดังกล่าว ส่วนฐานอำนาจจากการใช้กฎหมายนั้น บุคคลสามารถใช้ได้ หากเป็นผู้รู้ด้านกฎหมาย โดยผ่านกระบวนการยุติธรรม

แนวคิดในการใช้อำนาจต่าง ๆ เป็นความสามารถทำให้ผู้อื่นกระทำตามสิ่งที่ผู้ใช้อำนาจต้องการ ซึ่งบางครั้งจะต้องมีการนำฐานอำนาจมากกว่าหนึ่งชนิดมาใช้ในเหตุการณ์เดียวกัน ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งสำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้น ต้องมีการสร้างฐานอำนาจของสตรีและบุรุษให้สมดุลกัน ในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชนระดับประเทศ โดยเฉพาะฐานอำนาจของสตรี ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มสมาชิกหนึ่งในสังคมที่มีอำนาจในการเข้าถึงและสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งทรัพยากรทางวัตถุ เช่น ที่ดิน แหล่งเงินกู้ หรือทรัพยากรทางสังคม เช่น การฝึกอบรม แหล่งความรู้ เป็นต้น เนื่องจากหลักการสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คือ การเน้นจัดการที่กลุ่มคนที่กำลังใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นอยู่ ดังนั้นจากการที่สตรีมีบทบาทในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จึงจำเป็นที่จะต้องให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับสตรีกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

เกษม จันทรแก้ว (2534) ได้ให้ความหมายของคำว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

ก. ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและใช้ประโยชน์ต่อมนุษย์ทางใดทางหนึ่ง เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ฯลฯ แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

- ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่หมดสิ้น ได้แก่ อากาศ น้ำ แสงอาทิตย์ ดิน เป็นต้น
- ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนกันได้ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์นำมาใช้แล้วสามารถจะเกิดทดแทนกันได้ เช่น ต้นไม้ สัตว์ป่า
- ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป ได้แก่ แร่ธาตุ น้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ เป็นต้น

ข. สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต
- สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม สิ่งก่อสร้าง ต่าง ๆ เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการป้องกันรักษาให้เกิดประโยชน์แก่คนทั้งในปัจจุบัน และประโยชน์ของคนในอนาคต (ศิริพร ขอบชื่น, 2532) ส่วนสาเหตุและปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เกิดจากสาเหตุ 3 ประการ คือ

1. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวัง
2. นโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนด

และตัดสินใจโดยประชาชน

3. ผลกระทบจากการพัฒนาทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นเข้าไปอาศัยในเขตต้นน้ำ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม สามารถแก้ไขได้ โดยอาศัยมาตรการหลายประการ รวมทั้งการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่าง ๆ การตัดสินใจ การใช้ทรัพยากร การให้ข่าวสาร และการจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง (Gibbs, 1985)

คณะอนุกรรมการเพื่อจัดทำแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด (2538) ได้กำหนดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ 4 ประการ คือ

1. การสงวน (preservation) หมายถึง แนวความคิดในการธำรงไว้ซึ่งความสมดุลของธรรมชาติ โดยปล่อยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความเจริญเติบโตและมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตามธรรมชาติทุกประการ โดยมนุษย์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวและต้องใด ๆ ทั้งสิ้น
2. การอนุรักษ์ (conservation) หมายถึง แนวความคิดในการดูแลป้องกัน รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดการทำลายหรือเสื่อมสภาพลง
3. การพัฒนา (development) หมายถึง แนวความคิดในการปรับปรุงบูรณะฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพดีขึ้น
4. การใช้ประโยชน์ (utilization) หมายถึง แนวคิดในการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง

เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นริศรา จักรพงษ์ (2539) อธิบายถึงบทบาทสตรีไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. สตรีในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

สตรีในประเทศกำลังพัฒนาจะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวในชีวิตประจำวัน เช่น การเก็บผลผลิตจากพืชตามธรรมชาติเพื่อเป็นอาหาร เชื้อเพลิง หรือประโยชน์อื่น ๆ และเป็นผู้ใช้ที่ดินในการปลูกพืชและบำรุงดิน เพื่อความยั่งยืนของพื้นดิน เป็นผู้จัดการน้ำสำหรับครอบครัว ดังนั้น สตรีจึงรู้จักแหล่งน้ำท้องถิ่นและคุณภาพน้ำเป็นอย่างดี ทำให้สตรีได้สั่งสมความรู้และถ่ายทอดผ่านกันรุ่นต่อรุ่น

2. สตรีในฐานะผู้บริโภค

สตรีมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้บริโภค เนื่องจากจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าสำหรับครัวเรือน ในสถานการณ์วิกฤติด้านสิ่งแวดล้อม สตรีจะมีบทบาทสำคัญในการเลือกสินค้าบริการ ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมลดลง

3. สตรีในฐานะผู้ผลิต

สตรีมีบทบาทสูงในการผลิตภาคเกษตรกรรม ในบางประเทศ สตรีเป็นผู้ผลิตอาหารถึงร้อยละ 80 ของอาหารทั้งหมดที่ผลิตได้ และยังเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรดินเพื่อปลูกพืชอีกด้วย

4. สตรีในฐานะผู้จัดการด้านประชากร

สตรีมีบทบาทในการจัดการด้านประชากร ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง การลดจำนวนประชากรจะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงมีบทบาทเชื่อมโยงกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เปรียบเสมือนผู้จัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่มีศักยภาพสูงในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

กชกร อนุชา (2539) กล่าวว่า บทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา ได้เพิ่มบทบาทและหน้าที่ในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเป็นอย่างมาก แนวโน้มการมีส่วนร่วมของสตรีในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้รับการยอมรับมากขึ้นทั้งในระดับนานาชาติและในประเทศ นอกจากนี้สตรีมักจะเป็นกลุ่มที่รู้สภาพปัญหา และความต้องการของหมู่บ้าน จะสามารถบอกได้ว่ามีสภาพปัญหาอย่างไรบ้าง และจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างไรบ้าง นอกจากนี้สตรียังมีบทบาทสำคัญในการส่งผ่านองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้กับบุคคลในครอบครัวและชุมชนอีกด้วย

ในประเด็นที่เกี่ยวกับสตรีกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมนั้น สุธีรา ทอมสัน (อ้างใน รัชณี ไชยคำวงศ์, 2540) กล่าวว่า สตรีมีบทบาทที่หลากหลายในการพัฒนาทางสังคมที่สำคัญ คือ

1. สตรีในฐานะผู้สืบสานค่านิยมและทัศนคติของสังคมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทโดยตรง ในฐานะของมารดา และผู้ให้การศึกษาอบรมบ่มนิสัยและหล่อหลอมทางสังคมต่อลูก และครอบครัว หากสตรีมีความเข้าใจในเรื่องของความเท่าเทียมระหว่างเพศและเห็นความสำคัญของบทบาทสตรีในสังคมความเข้าใจดังกล่าวจะถูกกำหนดให้ลูกเป็นอย่างดี แต่ถ้ามองว่าสตรีเป็นช้างเท้าหลังแล้วความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศยังคงมีต่อไป

2. สตรีในฐานะผู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับสิ่งแวดล้อม ในฐานะผู้ดูแลครอบครัว สตรีเป็นผู้ต่อสู้ เพื่อความกินดีอยู่ดีของครอบครัวและสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสม สตรียังมีบทบาทมากในด้านการจัดการชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และศาสนาอีกด้วย

3. สตรีในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการสร้างเศรษฐกิจ สตรีมีจำนวนครึ่งหนึ่งของผู้ใช้แรงงาน แม้ว่าสตรีส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ แต่สตรีจำนวนมากก็ยังอยู่ในแรงงานที่รับจ้าง

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2538) ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของสตรีที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใน 2 ลักษณะ คือ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางด้านบวกและทางด้าน

ลบจากสิ่งแวดล้อม และในลักษณะที่เป็นกลุ่มคนที่มีศักยภาพอย่างยิ่งในการเป็นกองหน้าในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีชีวิตที่ยั่งยืนต้องมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ

1. จะต้องสามารถรักษากระบวนการสำคัญทางนิเวศและระบบเกื้อหนุนชีวิต (Life support system) ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยเพื่อความอยู่รอด และเพื่อพัฒนาตนเองเอาไว้
2. จะต้องสงวนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพไว้ให้ได้
3. จะต้องมียุทธศาสตร์ในการใช้ชีวิตต่าง ๆ และระบบนิเวศให้สามารถสืบทอดต่อไปจากเป้าหมายทั้ง 3 ประการ สตรีจะมีส่วนร่วมในการทำให้เป้าหมายนั้นเกิดผลได้ คือ

1. การรักษากระบวนการทางนิเวศวิทยาและระบบเกื้อหนุนชีวิต โดยการนำความรู้ดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสถานะแวดล้อม (เช่น การทำนาขั้นบันได การหมุนเวียนพื้นที่เพาะปลูก การปลูกป่า) ที่ได้ทำมาแล้วอย่างมีประสิทธิภาพ มาผสมผสานกับเทคนิคความรู้ใหม่ โดยบรรดาประเทศต่าง ๆ เช่น ซิมบับเว อินเดีย ต่างรณรงค์ให้สตรีเข้าร่วมในกระบวนการวางแผนและตัดสินใจในการดำเนินการเกี่ยวกับการปลูกป่า ดูแลแหล่งน้ำ เป็นต้น

2. การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากสตรีเป็นผู้มีความรู้เรื่องพืชและสัตว์ในถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นอย่างดี เพราะในชีวิตประจำวัน สตรีเป็นผู้ใช้พืชและสัตว์ในการปรุงอาหาร รักษาโรค และยังเป็นผู้ที่มีความรู้ในการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชให้เหมาะสมกับสภาพอากาศ เช่น ลักษณะระดับความชุ่มชื้นในอากาศ, ประเภทของแมลง

3. ยุทธศาสตร์ในการใช้ชีวิต และระบบนิเวศให้มีความยั่งยืน การที่สตรีจะมีหลักประกันให้แก่ตนเองและสถานะแวดล้อมได้นั้น นอกจากบทบาทของสตรีในฐานะผู้ดูแลธรรมชาติแล้ว สตรีต้องมีกลไกที่จะใช้ในฐานะ ผู้ป้องกันธรรมชาติด้วย การมีองค์กรและเครือข่ายที่ประสานงานกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลกจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังเช่น ของกลุ่มสตรีในชมรมคุ้มครองผู้บริโภคของมาเลเซียที่ได้ต่อสู้กับทางโรงงานที่กำลังทำลายชีวิตของแม่น้ำทั้งสาย จึงต้องอาศัยกลไกการรณรงค์กับสาธารณชนในวงกว้าง

จากแนวความคิดเบื้องต้น จะเห็นว่าสตรีเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงที่เกิดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมปัจจุบัน เนื่องจากเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวงจรอาหารและความเป็นอยู่ของครอบครัว จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มของสตรี ในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สตรีจะเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนควรมีความตระหนักร่วมกัน ในการกำหนดคุณค่า คติกา การวางแผนการใช้ อนุรักษ์ทรัพยากรและ

สิ่งแวดล้อมภายใต้ประโยชน์ร่วมกัน ตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนซึ่งเป็นทิศทางหลักของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดและควบคุมการใช้และการกระจายปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐศาสตร์และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิก ในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาทัศนคติและภูมิปัญญา (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527)

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2533) ได้แยกแยะขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนนั้น จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีอิสระภาพและความเต็มใจในการเข้าร่วม มิใช่การมีส่วนร่วมเพราะความเกรงใจหรือถูกขอร้องจากเจ้าหน้าที่ หรือผู้มีอำนาจ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง ความสามารถที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาและแนะนำซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและคำชี้แนะที่ถูกต้อง (นำชัย ทุนพล, 2529)

ส่วนความล้มเหลวในการดำเนินการพัฒนาในอดีตนั้น เกิดจากการให้ความสำคัญกับบทบาทของคนนอกชุมชน มากกว่าความสามารถของคนในชุมชน ซึ่งทำให้การดำเนินงานขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงต้องทำการเปลี่ยนแปลงโดยให้ชุมชน เป็นผู้กำหนดเป้าหมาย มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและแสวงหาทางออกด้วยตัวของเขาเอง รวมทั้งการตัดสินใจและการประเมินผลด้วยตนเองว่าดีหรือไม่อย่างไร (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527)

ในปัจจุบันมีการกล่าวถึง แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน กันอย่างแพร่หลาย แต่ก็ยังมองในทัศนะและการตีความที่แตกต่างกันไป เสน่ห์ จามริก (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม

ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย โดยเริ่มต้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีผลประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของชุมชน และ สุริชัย หวันแก้ว (2530) มีความเห็นว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ชุมชนสามารถควบคุม ทรัพยากรและสถาบันต่าง ๆ ตามสถานะสังคมที่เป็นอยู่ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องยึดแนวปฏิบัติดังนี้

1. ต้องถือว่าชุมชนเป็นหลักในการแก้ปัญหาแบบการพึ่งตนเอง องค์กรจากส่วนกลาง เป็นเพียงแค่ตัวกระตุ้น ตัวเสริม หรือสนับสนุนเท่านั้น
2. กิจกรรมการพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแก้ปัญหาสร้างความมั่นใจในตนเอง ของคนในชุมชน นั้น
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนจะครอบคลุมถึงการกระจาย และการสื่อสารข้อมูลเพื่อ การพัฒนาขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในท้องถิ่นด้วย

โฟนารอฟ (Fonaroff, A. SHS/836) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนว่า คือ กระบวนการที่เกิดจากความร่วมมือ ระหว่างรัฐกับชุมชน ในการวางแผน ดำเนินการ และใช้ ประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนาสาธารณสุขได้เกิดขึ้น โดยเพื่อที่จะได้รับประโยชน์ นอกจากนี้ ยังได้ขยายความต่อมาถึง ในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมองลักษณะของกิจกรรม ที่ต่อเนื่องของช่วงเวลา ในการวางแผนในขั้นตอนแรก จนถึงการประเมินผลว่าจะให้ความร่วมมือ ในอะไรและขั้นตอนไหน อย่างไร ส่วน ในความหมายของ ไพรัตน์ เศษะรินทร์ (2527) ได้กล่าว ไว้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนหมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำ และสร้างโอกาส ให้ประชาชนในชุมชน กลุ่มชน ชุมชน สมาคม ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่อง หนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน เช่น การมีส่วนร่วมสตรีในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่สตรีให้ความร่วมมือในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อทำการพัฒนา ปรับปรุง และวางแผนการดำเนินการ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป็นไป ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดย วิรัช วิรัชภววรรณ (2535) กล่าวว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทมีความสัมพันธ์กับ ระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชน คือ

1. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทระดับสูงหรือ ประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐ ที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก คือ รัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำหรือให้ความช่วยเหลือเป็นคำปรึกษาแนะนำทางวิชาการเท่านั้น

2. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือมีความพร้อมในระดับปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐก็จะอยู่ระดับปานกลางด้วย คือเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนบางส่วน

หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อมหรือมีความพร้อมน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือที่รัฐให้แก่ประชาชนนั้นจะมีมาก คือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าคลุกคลีกับประชาชนในชนบท มีการกระตุ้นและให้ความช่วยเหลือทุกวิถีทางอย่างครบวงจร

แนวความคิดเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน เครือข่ายทางสังคมในที่นี้จึงเปรียบเสมือนกรอบแนวความคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (informal group) องค์กรทางสังคม (social organization) และ โครงสร้างทางสังคม (social structure) รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2528, หน้า 213-214) ได้เสนอว่า การศึกษาเครือข่ายสังคม ไม่อาจศึกษาในระดับกว้าง ที่หมายถึงความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดมีต่อกันได้ จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาเครือข่ายส่วนบุคคลของผู้คนที่เกี่ยวกับกิจกรรม โดยพิจารณาว่าบุคคลนั้นมีสายสัมพันธ์กับใครบ้าง และพวกเขาเหล่านั้นมีการติดต่อสัมพันธ์กันและกันอย่างไร ตัวแปรที่ใช้ในการอธิบายคุณลักษณะของเครือข่ายสังคม ได้แก่

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน การที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันในหลายบทบาท เรียกว่า มีความสัมพันธ์เชิงซ้อนในทางมานุษยวิทยาสังคม มีข้อสมมุติฐานประการหนึ่งว่า บทบาทหลาย ๆ อย่างที่แต่ละคนมีนั้น มีผลกระทบต่อกันและกัน เพราะในแต่ละบทบาทต่างก็มีปทัสสถานและความคาดหวังทางสังคมที่ชี้นำแนวพฤติกรรม

2. สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนมีทั้งสิ่งของและน้ำใจระหว่างคนสองคนในการแสดงบทบาทแต่ละอย่าง สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนกันนี้ ไม่เพียงแต่ขึ้นกับปทัสสถานสังคมที่มีอยู่ในแต่ละบทบาทนั้นจะตัดสินใจ มีพฤติกรรมอย่างไร การแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงเนื้อหาของเครือข่ายสังคม ได้แก่ การทักทาย การสนทนา การเยี่ยมเยียน การช่วยเหลือการงาน การให้บริการส่วนตัว และการช่วยเหลือทางการเงิน การแลกเปลี่ยนจะช่วยให้เห็นว่าเขาได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้าง จากความสัมพันธ์ดังกล่าว

3. ลักษณะของการให้และการรับ การและเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบุคคลสองคน อาจมีลักษณะที่มีการให้และการรับที่สมดุลกัน หรืออาจจะมีการให้มากกว่าการรับ หรือกลับกัน ลักษณะของการให้และการรับดังกล่าวเป็นเครื่องชี้หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลแต่ละคนให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใด ถ้ามีการให้และการรับในปริมาณที่เท่าเทียมกัน และในความสัมพันธ์ใดที่มีการให้มากกว่าการรับ แสดงว่าผู้ที่ให้มากกว่ารับมีสถานะทางสังคมและอำนาจที่เหนือกว่าผู้รับ

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน เครือข่ายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมีการรู้จักคนเพิ่มขึ้น ในขณะที่ความสัมพันธ์ต่อคนที่รู้จักมานาน อาจจะค่อย ๆ เสื่อมไป การที่บุคคลได้พบปะกันบ่อยครั้งอาจช่วยให้มีความรู้สึกผูกพันกันมาก ความถี่ของการติดต่อสัมพันธ์กันจะถูกวัดในแง่ของช่วงเวลาของการพบกันแต่ละครั้ง และการพบกันแต่ละครั้งนั้น มีการเตรียมการนัดหมายไว้ล่วงหน้าหรือไม่ ส่วนระยะเวลาที่ได้รู้จักกันก็พิจารณาว่ามีการรู้จักกันมานานเท่าใดแล้ว

ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมของบุคคลหนึ่งจึงประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดที่บุคคลมีในสังคม นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน เป็นต้น พื้นฐานของความสัมพันธ์ที่สำคัญ คือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การติดต่อสื่อสารอย่างเดียว ยังไม่พอที่จะเรียกว่าเครือข่ายทางสังคมได้ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างอื่นด้วย ซึ่งได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ข้อมูล เครื่องใช้ไม่สอย อาหาร การบริหาร (truncation) ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายสังคมนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในสังคมที่มีต่อกัน ทั้งในด้านของระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพอนามัย ฯลฯ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เครือข่ายทางสังคมของบุคคลหนึ่ง ๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ และขณะเดียวกันบุคคลนั้น ๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่น ๆ ในเครือข่ายสังคม ซึ่งสามารถมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของบุคคลอื่นด้วยเช่นกัน

ในการสนใจปัญหา สตรีจะมองถึงครอบครัวก่อน แล้วถึงมีการมองปัญหาภายนอกบ้าน เมื่อมีการมองเห็นปัญหาแล้วก็จะริบมองหาทางป้องกันและการแก้ไข โดยเริ่มจากการที่จะจับกลุ่มพูดคุยกัน มีการร่วมกันแสดงความคิดเห็นและทัศนคติต่อปัญหาของชุมชน การรวมกลุ่มของสตรีจึงเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ช่วยให้พบปัญหาและร่วมกันคิดหาแนวทางป้องกันแก้ไข รวมทั้งมีการแบ่งหน้าที่กันทำ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนขึ้น จะเห็นได้ว่าพลังของสตรีเป็น

พลังพื้นฐานของสังคมมนุษย์ที่คอยเชื่อมความเป็นมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ครอบครัวและสังคมอยู่ได้ จะเห็นว่าเครือข่ายทางสังคมของสตรีน่าจะมีส่วนในการสร้างความคาดหวังต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิด ทฤษฎีข้างต้น ในส่วนของผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้พิจารณาถึงปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนี้

นงลักษณ์ รัชฎวณิช (2530) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การประเมิน โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสตรีในงานน้ำสะอาดและสุขภาพ พบว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สตรีในชนบทไม่เข้มแข็ง และมีบทบาทน้อยในเรื่องที่จะเรียกร้อง หรือจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากการขาดความรู้ และความตระหนักถึงผลกระทบของปัญหาแล้ว การขาดการรวมกลุ่มของสตรียังเป็นสาเหตุสำคัญ จากการศึกษาพบว่าสมาชิกสตรีในครัวเรือนเพียง 1 ใน 4 ซึ่งเป็นสมาชิกของสตรีในระดับหมู่บ้าน

จุลลดา ไชยวณิช (2533) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการประหยัดพลังงานไฟฟ้าในครัวเรือนของแม่บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าแม่บ้านมีพฤติกรรมการประหยัดพลังงานไฟฟ้าในครัวเรือนปานกลาง โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการประหยัดพลังงานไฟฟ้าในครัวเรือน ได้แก่ การรับรู้ข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับการประหยัดพลังงานไฟฟ้าที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดพฤติกรรมการประหยัดพลังงานไฟฟ้าที่แตกต่างกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2535) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสตรีกับสิ่งแวดล้อม พบว่าสตรีเปรียบเสมือนผู้จัดการของธรรมชาติ เป็นผู้ใช้ที่ดิน ใช้แหล่งน้ำ หายอาหารและหาพลังงานมาใช้ในบ้านเรือน นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการทำงานบ้าน ดูแลบุตรหลาน และมีบทบาทในการเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว

นิรมล โลไทยสงค์ (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่องผู้นำสตรีกับการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าในกระบวนการการสร้างเครือข่ายและวิวัฒนาการของเครือข่ายพบว่าผู้นำสตรีกลุ่มแม่บ้านมีวิวัฒนาการมาจากการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มอาชีพก่อนแล้วจึงมีกิจกรรมจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามมา

ปีทมา จันทรวโรจน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน กรณีศึกษาตำบลหนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ากลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่มี

อายุเฉลี่ย 50 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการอบรม หรือเข้าร่วมกิจกรรมของรัฐ แต่มีความสนใจต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การมีบทบาทในครอบครัว บทบาทในการผลิตและบทบาทในชุมชน

นริศรา จักรพงษ์ (2539) ศึกษาวิจัยเรื่องผู้หญิงชนบทกับสิ่งแวดล้อม พบว่ากระบวนการเรียนรู้ที่จะรู้ใช้และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม สตรีได้รับความรู้ ถ่ายทอดความรู้และนำไปปฏิบัติซึ่งผ่านการรับรู้ข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ พบว่าสื่อโทรทัศน์ หอกระจายข่าว สิ่งพิมพ์ และเอกสารทางราชการเป็นสื่อที่สตรีใช้ในการหาความรู้มากที่สุด และได้ความรู้ผ่านการอบรมค่อนข้างน้อย

วิมลรัตน์ ศรีสิงห์ (2538) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มสตรีกาญจนบุรี พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีอยู่ในระดับปานกลาง และขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้ง 7 คำถามที่เข้าร่วมมากที่สุด คือขั้นตอนการร่วมปฏิบัติ ส่วนความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับตัวแปรที่นำมาศึกษาพบว่า ระยะเวลาที่อยู่อาศัยท้องถิ่น และการได้รับการสนับสนุนจากสามี มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

โกวิท ไชยเมือง (2543) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ผลการวิจัยพบว่า 1) ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำไม่ต่างกัน 2) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำไม่ต่างกัน 3) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระดับการรับรู้ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 4) สภาพปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำมีปัญหาระดับปานกลางและการวิเคราะห์ความแปรปรวน พบว่าไม่แตกต่างกัน

ชยุดิ ผลชวนปัญญา (2543) ศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนววัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษาบ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า 1) ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนววัฒนธรรมชุมชน โดยพบว่า ชุมชนมีระบบการผลิตแบบกึ่งยังชีพ มีระบบความสัมพันธ์ทั้งในครอบครัว กลุ่มเครือญาติที่เห็นได้ชัดคือกลุ่มตระกูลแซ่ และชุมชนมีวิถีการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับชาววังทั่วไป คือมีระบบความเชื่อในลักษณะแบบพุทธศั ทังสามระบบนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิด

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนววัฒนธรรมชุมชนขึ้น 2) ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนมีปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในชุมชน ซึ่งปัจจัยภายนอกเหล่านั้น ได้แก่ การดำเนินงานของรัฐ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ มูลนิธิพัฒนาโครงการหลวง และกรมป่าไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงการร่วมกิจกรรมของชุมชนในกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อม และสิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกประการหนึ่งคือปัจจัยทางด้านระบบเศรษฐกิจระบบการปกครองและเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน

ปัจจิมา มูลเมือง (2542) ศึกษาเรื่อง บทบาทของคณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล(กพสต.) กับการส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง พบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความรู้ ความเข้าใจ ในบทบาทหน้าที่ของ กพสต. ในระดับปานกลาง และมีความรู้ความเข้าใจในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับมาก กพสต. ได้รับการสนับสนุนการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรเอกชน องค์กรท้องถิ่น และประชาชน โดยให้การสนับสนุนในการปฏิบัติงาน และให้การสนับสนุนข้อมูลข่าวสารอยู่ในระดับปานกลาง กพสต. ส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวกและผู้ชายมีบทบาทเท่าเทียมกัน บทบาทของ กพสต. ที่ปฏิบัติในการส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนในการปฏิบัติงาน และการได้รับข้อมูลข่าวสาร สำหรับปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานขอ กพสต. คือ ประชาชนและผู้นำท้องถิ่น ขาดจิตสำนึกและความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ กพสต. ขาดความมั่นใจในความรู้ด้านการจัดการ การส่งเสริม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เอี่ยมเดือน โกศลวิทย์ (2541) ศึกษาเรื่อง ความรู้และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลลำปาง พบว่า 1) พยาบาลวิชาชีพมีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงพยาบาลลำปาง ในระดับปานกลาง เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความรู้อย่างกล่าวกับตัวแปรที่ศึกษา พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันตามตำแหน่งทางการพยาบาล ลักษณะกลุ่มงาน และพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในครัวเรือน เว้นเฉพาะการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) พยาบาลวิชาชีพมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงพยาบาลลำปาง อยู่ในระดับต่ำ เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในเรื่องดังกล่าวกับตัวแปรที่ศึกษา พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันตามตำแหน่งทางการพยาบาล ลักษณะกลุ่มงาน การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในครัวเรือน 3) ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และการมีส่วนร่วม

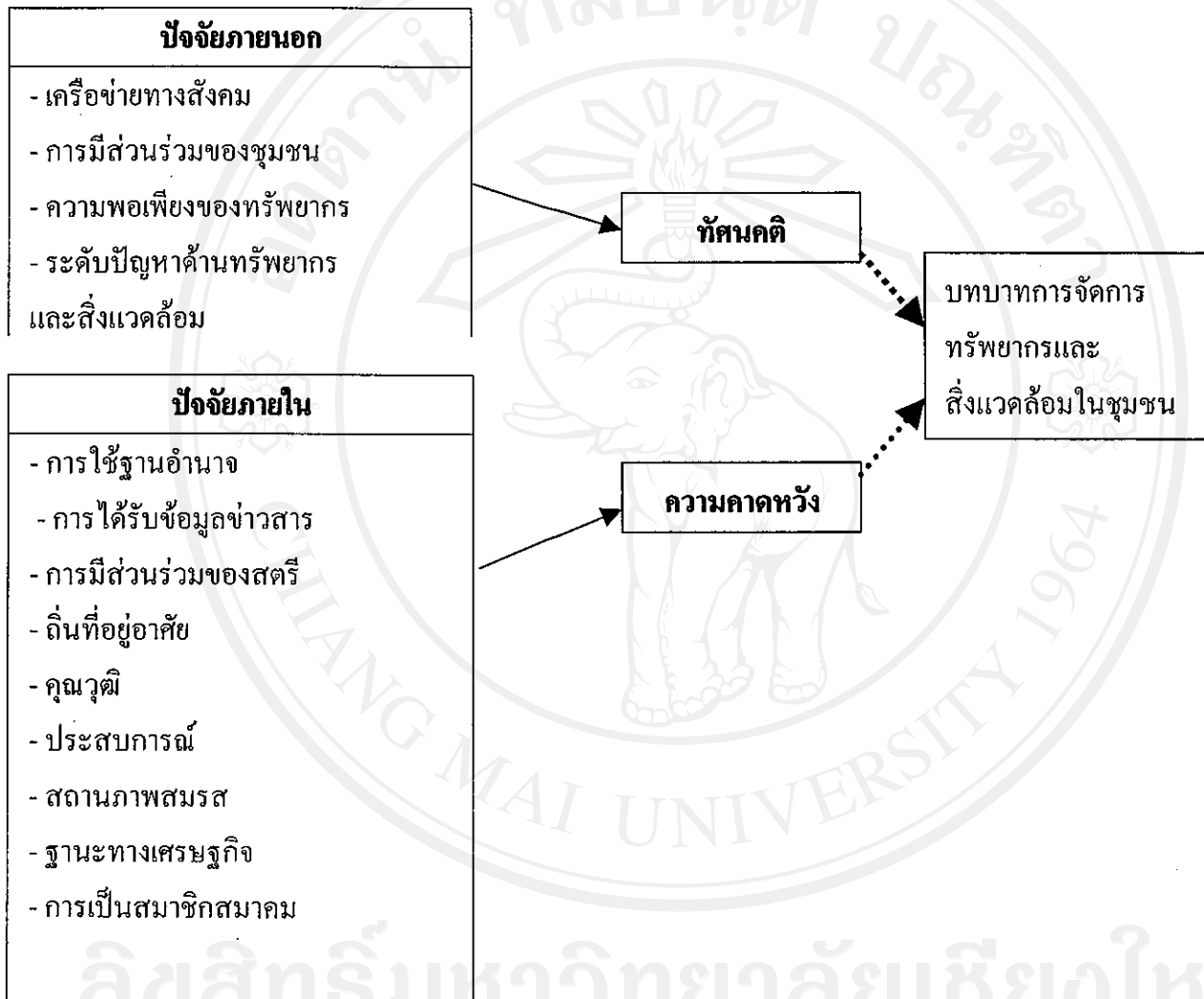
ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงพยาบาลลำปาง มีความสัมพันธ์กันในเชิงบวก โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ .036 แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเบื้องต้น พอสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน จะประสบความสำเร็จได้จากการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตาม กลุ่มสตรีเป็นผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เนื่องจากสตรีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัว และในชุมชน และการศึกษาเกี่ยวกับสตรีกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้น พบว่า มีตัวแปรหลายตัวที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติ ความตระหนัก ในปัญหาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ตัวแปรดังกล่าว เช่น บทบาทหรือสถานภาพ การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การรับรู้ข่าวสาร และประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยดังกล่าว ยังไม่มีการศึกษาถึงความคาดหวังและทัศนคติของสตรี ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นจูงใจให้สตรีเกิดความพยายามหรือเป็นแรงผลักดันให้ตนเอง และผู้อื่น เกิดพฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนแต่อย่างใด

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้ศึกษาได้ประยุกต์แนวคิดต่าง ๆ เพื่อใช้กำหนดเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติและความคาดหวังของสตรี ซึ่งน่าจะส่งผลถึงบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย